

GENTSCHE GEVELS DER BAROKPERIODE

Ons lid, de heer John Van Hulle, bezorgde ons destijds een serie fotocopieën van artikels die verschenen zijn in het sinds lang verdwenen tijdschrift "KUNST" dat uitgegeven werd door André Vyncke.

Daarin verschenen heel wat interessante artikels over Gentse onderwerpen. Wij publiceren hier een bijdrage die verscheen in het September-Oktober 1934-nummer.

De studie van den Barokstijl in zijne verschillende uitingen zou niet volledig zijn, indien we niet eene bijzondere aandacht wijdden aan de burgerlijke architectuur dezer periode.

Deze architectuur, die niet alleen uiterst vruchtbaar en vol fantasie blijkt te zijn, vertoont daarenboven een zoo overweldigende levenskracht, dat ze aan de kerkelijke architectuur, al te dikwijls uit traditie aan den Gotischen stijl verslaafd (1), nieuwe motieven opdringt en weldra aan hare gevels een karakter geeft als van een rijk versierd patriciërshuis, waaraan zelfs aanduidingen van denkbeeldige verdiepingen niet ontbreken.

Er ontstaat ongetwijfeld, reeds van in de 1e helft der 16e Eeuw, eene vreemding tusschen de kerk en de revolutionair gezinde bevolking, die dan ook bij voorkeur en misschien wel met opzet den nieuwen stijl gebruikt voor hare gebouwen, hetgeen wellicht de breuk nog moet aanschouwelijker maken.

Maar deze burgerlijke Renaissance is niet dezelfde, die de Humanisten aanprijzen: zij wordt aangepast, zij ondergaat vervormingen, zij wordt door de ambachtslieden zoodanig "verteerd" dat zij den klassieken geest grootelijks verliest.

Onder invloed van de versieringswoede der laat-Gotiek eenerzijds, en anderzijds van de welbekende burgerlijke zucht naar pronk- en praalvertoon, worden de geïmporteerde siermotieven gebruikt en vervormd op zulke kwistige, overtollige en persoonlijke wijze, dat dadelijk eene soort van vroeg-Barok geboren wordt, waaraan dan de 17e Eeuw eene bloeiende uitbreiding geeft, welke echter dikwijls alle werkelijke originaliteit zal ontberen.

Als dus Dr. Plantenga met recht beweert, dat "*feitelijk Barok en Classicisme steeds naast elkaar hebben bestaan, het zijn de uitgroeiingen na de Renaissance*", dan moeten we er onmiddellijk bijvoegen, dat deze uitgroeiingen zich bij ons voordoen in de burgerlijke architectuur *dadelijk* na het verschijnen der Renaissance, en vele elementen van de kunst der 17e Eeuw reeds volop te vinden zijn in de 2e helft, ja zelfs het 2e kwart der 16e Eeuw.

De groote heeren en zekere kerkraden (2) uit dien tijd hebben overigens dade-

lijk gemerkt, dat er een sterk onderscheid moet gemaakt worden tusschen de ontwerpen der ambachtslieden, die den nieuwen stijl slechts kennen door teekeningen en schetsen en de patronen geleverd door kunstenaars, zooals Mabuse, die Italië bezochten en ter plaatse de harmonieuze scheppingen der echte Renaissance hebben nageteekend.

De Mecena's laten zich geen oogenblik misleiden en stellen onder meer Mabuse zelf aan om de hooge hand te houden en alle ontairding te bestrijden der reeds kiemende Barok (3).

Maar de burgers zijn niet zoo kieskeurig: zij laten de meester-metsers en -beeldsnijders betijden, zij wenschen geen streng klassieke kunst, zij eischen vooral versiering, tot het overdadige toe, op voorwaarde, dat zij samengesteld weze uit de nieuwe motieven.

Als het nu komt tot een verzoening tusschen de kerk en de burgerij, op het einde der 16e Eeuw, dan is het dikwijls de smaak der burgers - die niet altijd zeer kiesch is, noch zeer gematigd - die de voorkeur krijgt en zijn invloed doet gelden op vele kerkelijke gebouwen onzer streken.

Alhoewel het classicisme wel hier en daar opduikt, is het deze Barok, die gansch de periode zal overheerschen tot een stuk in de 18e Eeuw, zoodat het dus eigenlijk een burgerlijke opvatting is, die gedeeltelijk de kunst van dit tijdperk karakteriseert, met hare voorliefde voor uiterlijke pracht, haar zwelgen in overdadige en zinnelijke versiering, haar gemis aan distinctie, aan maat en smaak, haar genot aan kunsttoeren en grootsprakerigheid.

Des te meer zal dus de burgerlijke architectuur ons interesseren.

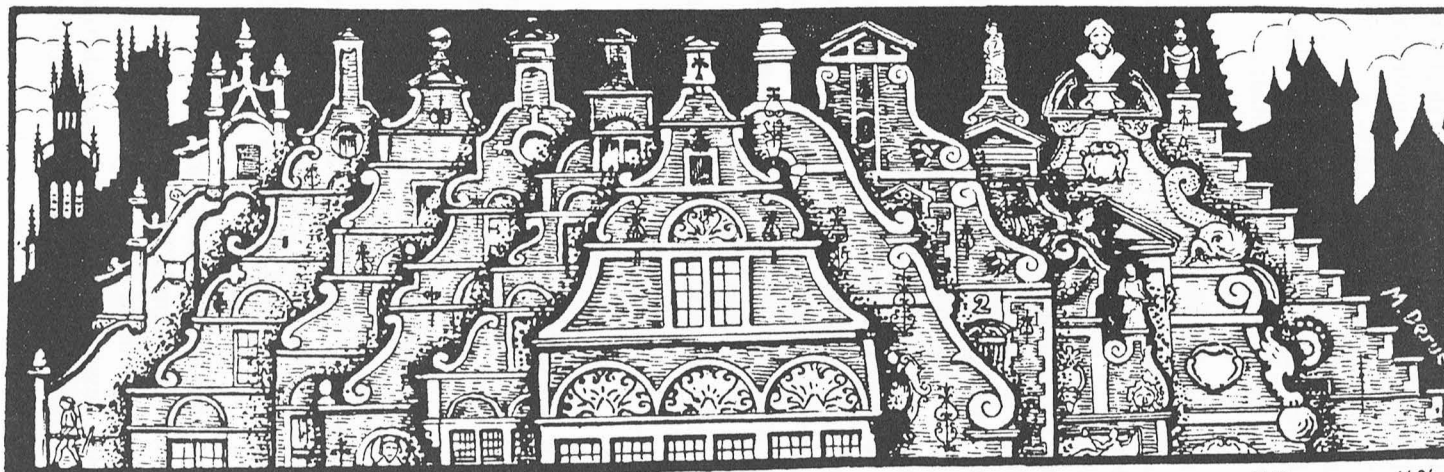
A. DE 16e EEUW

Evenals te Brugge, waar de Griffie oprijst in 1537, zal men te Gent, in de eerste helft der 16e Eeuw, reeds huisgevels oprichten in den nieuwen stijl, en namelijk het huis "De Fonteyne", Gouden Leeuwplaats, dat den datum draagt: 1539.

Alhoewel ontstaan kort na het welbekend Huis der Vrije Schippers, door Christoffel van den Berghe in 1530 in laat-Gotischen stijl gebouwd, getuigt het van eene gansch andere opvatting: de vensterbogen zijn vlak en vertoonen geene versiering, de waterlijsten zijn vervangen door moulures, de spitse geveltop is begrensd door eene serie tamelijk stijve voluten en is bekroond door een kleinen driehoek.

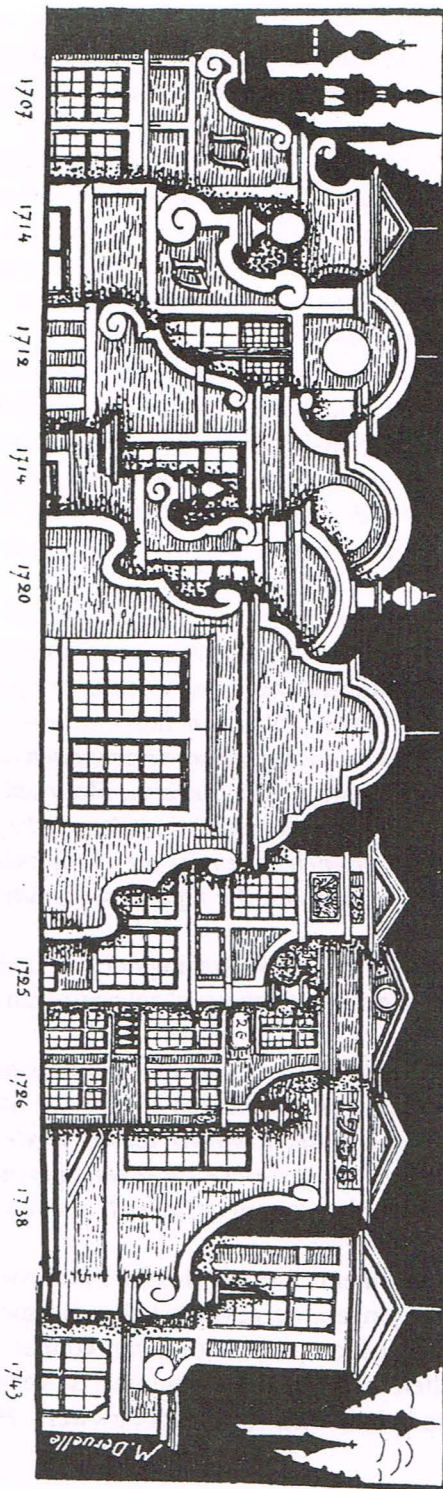
Van de Brabantsche pinakeltjes is er nu geen sprake meer.

Ten onrechte heeft men aan den datum 1539, jaartal der oprichting, eene andere beteekenis willen geven, daar hij te vroegtijdig scheen voor den aangewendten stijl. Er werd namelijk beweerd, dat hij slechts eene herinnering zou zijn aan het landjuweel, dat in bovengenoemd jaar den roem bevestigde der oude

1530 1539 1564 ± 1570 1581 1614 1632 1652 1669 1675 1696

1530. Huis der Vrije Schippers; 1539. De Fonteyne; 1564. Wenemaar Hospitaal; ongeveer 1570. Hoek Burgstraat en Gewad; 1581. Hoek Geldmunt; 1614. Het Gouden Hant; 1632. Volderskapel; 1652. Het Moleken, Koornmarkt; 1669. Huis van Hoorebeke; 1675. Vrijdagmarkt, 41; 1696. Korenmeters

Burgershuizen der 18e eeuw.

rederijkerskamer “De Fonteyne”, door wie het gebouw werd opgetrokken. Nochtans bezitten we verschillende getuigenissen, die onomstootbaar bewijzen, dat de Renaissance rond dien tijd te Gent reeds zeer ver was doorgedrongen.

Zonder te gewagen van het plan van Pieter de Keyzere (gedrukt 1524), dat reeds putti vertoont (4), noch van het grafmonument van Isabella van Oostenrijk in de abdijkerk van St-Pieters (5) (patroon van Mabuse 1526), weten we, dat de bewuste kamer van rhetorica in 1539 een houten tooneel liet vervaardigen, dat in zuivere Renaissance stijl werd uitgevoerd en waarvan we eene tekening bewaard hebben (5a).

Overigens bezaten de Gentsche oud-schoenmakers een vaandel in denzelfden stijl, gedateerd 1539 (6) en vinden we in de ijzeren sloten der oude verzameling Minard (6a), vervaardigd tusschen 1520 en 1540 versieringen, die wel de motieven der Renaissance gebruiken griffonen, lieren, voluten, enz.

De nieuwe vormtaal was dus rond 1530-1540 te Gent absoluut niet onbekend, ja, ze was reeds doorgedrongen in de siermotieven der ambachten (slotenmakers).

Verschiedene factoren bevorderen het oprichten van gevels in die periode.

Het Gentsche magistraat had het gevaar ingezien, dat de houten gevels voor de stad vormden en uitdrukkelijk verboden er nieuwe op te richten door de volgende ordonnantie (7). *“Men gebiedt van heere ende wetsweghe, dat voortae hem nyemant en vervoordere ooc en sal vermeughen an zynen huyzen ter strate te maken eenighe nyeuwe hauten gevels... Maer zal een yegelick ghehouden wesen de zelve te maeken van steen in behoerlicke forme ende ciraet, zoo ooc nyemant en zal vermoghen ende eenyder gheinterdiceert worden zyne aude hauten ghevels te vermaecken offte repareren zonder consent van scepenen”* (1540)

De schepenen hebben echter ook de verfraaiing der stad op het oog en beloven tegemoetkomingen aan wie zijn houten gevel zal neerhalen en vervangen door een steenen.

“Omne waerinne eenen yeghelick ten encourageren ende assisteren, zal an de gone, die in de plaetse van haerlieder hauten ghevels, de zelve zullen maecken van steene, van stadsweghe ghedaen worden alsulcke bylech als men naer de qualiteyt ende importantie van de wercke zal redelic bevinden”

Een zeker aantal huizen worden dan, in de 2e helft der 16e Eeuw opgericht of verbouwd.

Zij vertoonen alle veel gelijkenis met het huis De Fonteyne: horizontale moulures scheiden de verdiepingen, de gevel is bekroond met een driehoek, de topmuur is begrensd met eene opeenvolging van voluten, soms afwisselend met loodrechte gedeelten tusschen twee moulures, de vensterbogen zijn vlak of versierd met koppen in halfverheven beeldhouwwerk. Het materiaal is Ba-

legheemsche zandsteen of nog baksteen afgeboord met zandsteen. Aldus ontstaat een bepaald Gentsch type, dat door de uitwijkelingen naar Noord Nederland wordt overgebracht, onder meer door Lieven de Key (geboren te Gent rond 1560), die vooral te Haarlem en Leyden werkzaam is (8). Deze Gentsche bouwmeesters vormen scholen, welke dit type verspreiden, zoodat we het aantreffen te Gorcum (1566), te Zwolle (Gildenhuis 1571) en Middelburg (1582). Te Gent zelf hebben we uit die periode bewaard: het Wenemaer hospitaal (1564), het huis hoek Burgstraat en Gewad, (ongeveer 1570), het huis Nr.24 Langemunt (1580) en de twee huizen hoek Pharaïldeplaats en Geldmunt (1581).

B. DE 17e EEUW

De Godsdienstige beroerten, tusschen 1566 en 1580, hadden eene werkelijke epidemie van plunderingen voortgebracht, welke de stad teisterden, maar dan ook een aantal restauraties veroorzaakten, die waarschijnlijk gebeuren met de materialen afkomstig van de gesloopte kloosters, godshuizen en begijnhoven, die publiek verkocht werden in 1582 (9).

Anderzijds lieten de schepenen opnieuw, in 1598, de ordonnantie uitvaardigen, die in 1540 het licht zag, zoodat er, dank zij den welstand, die de regering van Albert en Isabella kenmerkte, weldra veel gebouwd wordt en de stadsrekeningen, van af 1612, talrijke posten behelzen: "*gratuyteiten ter causen van het maecken van de nieuwe huizen ende ghevels*", betreffende subsidies van gemiddeld tien pond, die aan de eigenaars worden toegekend wanneer gevels worden opgericht of vervangen.

Deze posten hebben gewoonlijk de volgende bewoording: "*Item, betaelt... voor tmaecken aen syn huys eenen steenen ghevele in plaetse van eenen ouden vervallen ghevel van houtte*" terwijl gestipuleerd wordt dat de nieuwe gevel is: "*Chieraet deser stede*"

Inderdaad zijn de schepenen immer bekommerd om de versiering van den gevel en wanneer de ontwerpen worden ingediend, dan zullen de aangebrachte verbeteringen altijd de hoeveelheid der siermotieven vermeerderen.

Door het vervangen nu van de houten gevels door steenen, ontstaan echter dikwijls gebouwen, van eene bijzondere samenstelling: kelderingen of oorspronkelijk gelijkvloers, evenals de zijmuren zijn Romaansch gebleven, terwijl de gevels data dragen, die wijzen op de 17e Eeuw. Soms ook sluit de nieuwe gevel maar slecht aan bij het huis, zoodat de top meer dan een meter hooger is dan de nok van het dak en met ijzeren staven eraan moet worden bevestigd.

Inderdaad werden deze verbouwingen toevertrouwd aan beeldhouwers, die zich dikwijls "*cyraetsnijders van steenen gevels*" noemen en zich weinig bekommeren om de hoogte van het bestaande dak.

Deze *cyraetsnijders* vormen echte dynastieën die ongetwijfeld een persoonlijke stijl hadden.

Zoo kennen we de familie Matthijs, de familie Vander Linden, die werkt aan de poort van de Vischmarkt, de familie Baude, afkomstig van 's Gravenbrakel, de familie Gravier, afkomstig van Brugge, enz.

Daar zij echter hun naam aan de gebouwen niet hechten, is het moeilijk uit te maken welke de versieringen zijn, die ze met voorliefde toepassen; we hebben slechts kunnen vaststellen, dat de Graviërs in het begin der 18e Eeuw deze ingewikkelde dubbele voluten gebruikten, die te Gent vele geveltoppen versieren.

De honderden huizen welke gebouwd worden - 1200 tusschen 1612 en 1672 - putten echter de stadskas uit, zoodat aan het systeem der subsidies verzaakt moet worden in 1679.

Maar de burgers zijn er aan gewoon geworden mooie, kwistig versierde gevels op te richten, die een teken van rijkdom zijn en het bouwen gaat voort tot op het einde der 17e Eeuw, zoodat deze samenloop van omstandigheden een groot aantal huisgevels voortbrengt en de stad Gent een bijzonder vruchtbaar veld wordt voor de studie der burgerlijke architectuur gedurende deze eeuw. Als we nu deze gebouwen onderzoeken, komen we tot de volgende vaststellingen:

1e helft der 17e Eeuw

De stijl der 16e Eeuw vervloeit geleidelijk: de horizontale moulures worden dikwijls vervangen door platte muurbanden, de vensterbogen worden versierd met looveren en zelfs personages (huis het Gouden Hand, Geldmunt-1614), soms wisselen ze af met classiciserende driehoeken (Berg van Barmhartigheid, Abrahamstraat-1622), de topgevels zijn bekroond met een klein tympanon en begrensd door twee opeenvolgende volutenparen, die echter zwaarder worden en meer belang krijgen (Volderskapel, Brabantdam 1632). De muurankers zijn zichtbaar en sterk versierd met ijzeren voluten en krullen. Van af het begin der 17e Eeuw wordt bijna uitsluitend als materiaal gebruikt: baksteen, afgeboord met Baleghemschen zandsteen, zoodat niet alleen het beeldhouwwerk maar zelfs de afwisseling der kleur van het materiaal meer beweging geeft aan den gevel en hem meer schilderachtig maakt.

2e helft der 17e Eeuw

Hier zijn twee verschillende stijlen vast te stellen:

a) *De versierde stijl*, die zich verder uitbreidt: tympanon, twee paar voluten, beeldhouwde vensterbogen (huis het Molentje, Koornmarkt 1652), waar we muurbanden aantreffen in den geveltop, die schijnen terug te gaan op de oorspronkelijke leemen huizen (10), sterk versierde ankers.

Deze stijl evolueert verder in een overdaad van ornamentering. De voluten worden dolfinnen, eindigen op leeuwecoppen, griffoen-koppen of pooten, ze krijgen schubben of acanthe bladeren. Het tympanon wordt bekroond door beeldhouwwerk: Mariabeeld (huis Van Hoorebeke, Kraanlei 1669), borstbeeld (huis Vrijdagmarkt, 41-1675). Neptunus met zeepaarden (11) (Vischmarkt, 1688), de boven-aanzet der voluten worden putti, borstbeelden (Vrijdagmarkt 45), cartouchen worden op den gevel aangebracht, halfverheven beeldhouwwerk vervangt de vensterbogen, het attiekvenstertje krijgt beeldhouwwerk, eene vaas, vruchtenslingers worden uitgehangen. De barok viert hier hoogtij want geene versiering is te zwaar of te kostbaar: de architect moet volledig de plaats ruimen voor den beeldhouwer.

b) *De traditioneele Gentsche stijl.*

Deze stijl breekt volledig af met de opvatting van het patriciërshuis der voorgaande 80 jaren en keert terug naar het typische Gentsche schema dat over het Gothische tijdperk teruggaat op het Romaansche type: trapgevel, sterk geaccentueerde horizontale moulures, geene of weinig versierde vensterbogen. Deze gevels treffen we vooral aan rond de oude haven (Gras- en Koornlei) en in de belendende straten; ze zijn echter te vinden in vele andere wijken.

De eenige versiering bestaat uit een paar cartouchen, die het jaartal dragen, soms vruchtenslingers boven eerste en tweede verdiep terwijl het attiek-venster omgeven is met eene sterk gehistorieerde cordonlijst, uitlopende op krachtig krullende voluten (huis de Lintworm, Koornlei 1662). Dikwijls ontmoeten we, tusschen de vensters van de opeenvolgende verdiepen, paneelen in Baleghemschen zandsteen, die soms opschriften dragen (huis De Maeght van Ghent, Koornmarkt, 1672). Het volledigste voorbeeld van dien stijl is wel het Korenmetershuis (Graslei, 1696) dat echter rust op een romaansch gelijkvloers.

Vele gevels echter vertoonen niet de minste versiering, slechts de gemouluerde kraagsteenen die de vensterbogen van het gelijkvloers dragen duiden aan, dat ze gebouwd werden in de 2e helft der 17e Eeuw (huis het Damberd, Koornmarkt). Soms zijn deze vensterbogen zelfs nog min of meer spitsbogig.

c) **DE 18e EEUW**

Het einde der 17e Eeuw bracht een groot aantal beproevingen voor Vlaanderen en de stad Gent: de negenjarige oorlog (geëindigd 1697) had het land zoodanig uitgeput, dat overal verarming en neerslachtigheid heerschten. De troepen der Franschen en der Verbondenen hadden zoodanig geroofd, geplunderd en gebrand dat handel en nijverheid bijna volledig te niet waren gegaan. De burgerlijke bouwkunst zal dan ook den weerslag vertoonen der algemeene verarming: patriciërshuizen worden maar weinig meer opgericht gedurende de 1e helft der 18e Eeuw, de burgershuizen vertoonen gewoonlijk maar één

verdiep en de versiering der gevels is veel eenvoudiger, daar het beeldhouw-
werk bijna volledig verdwijnt. Nochtans wordt nog tamelijk veel in steen ge-
bouwd, waarschijnlijk omdat het brandgevaar voor de houten gevels des te
grooter was in tijd van oorlog. Zelfs wordt aan restauratie gedaan, vermits in
1726 een zekere Mertens de toelating vraagt: *“Af te brecken de helft van de
syde van den selven huysse naer de Steenstraete om het selve op te bouwen
ende te voltrekken conform de helft als nu daer staende waerof de suppliant
heeft gedaen maeken de medegaende modellen”* (12)

De Fransche invloed begint zich ook te doen gelden vooral door het aanbren-
gen van vazen op den top der gevels en aan den aanzet van het dak, alsook het
aanwenden van steenen ballustrades vooral onder de vensters van het eerste
verdiep. De openingen worden grooter zoodat het metselwerk een onderge-
schikt belang krijgt en de gevel bijna gansch open wordt gehouden tot aan den
aanzet van het dak.

De topgevel verdwijnt geleidelijk en wordt vervangen door het Fransch dak,
dat algemeen worden zal in de 2e helft der 18e Eeuw.

1e kwart der 18e Eeuw

In de eerste jaren der eeuw werden nog enkele groote patriciërshuizen ge-
bouwd, namelijk in de Mageleinstraat Nr. 19 (1699), het oud-lokaal van den
Gentschen Oudheidkunde Kring (St. Cathelijnestraat-1701) en Veldstraat Nr.44
-1713).

Ze hebben hetzelfde karakter als de burgershuizen, alhoewel meer versierd:
de geveltop is driehoekig of half cirkelvormig begrensd en vertoont twee paar
tamelijk stijve voluten; de vensters van het verdiep zijn slechts van elkaar
gescheiden door de steenen moneelen, een vaas (dikwijls heden verdwenen)
bekroont den gevel en den krul der laagste volute aan den aanzet van het dak;
steenen balustrades versieren alternatief de vensters van het eerste verdiep;
horizontale en verticale muurbanden verdeelen den gevel in een aantal recht-
hoeken, in verband met de vensters. Deze gevel is aldus veel vlakker en krijgt
een ander karakter daar de verticale lijn nu hoofdzaak wordt.

Soms komen nog wel vruchtenslingers voor, alsook paneelen in natuurlijken
steen, invloed van de 17e Eeuw (huizen hoek Hooge Zonnestraat en Jan Brey-
delstraat 1716). Het huis Langemunt 61 vertoont een zeer grillig volutenpaar,
denkelijk de specialiteit van de laatste der Graviërs, te oordeelen naar de nog
bestaande projecten.

2e kwart der 18e Eeuw

De classiciseerende invloed doet zich meer en meer gelden: het tympanon
wordt nu algemeen, de volute wordt een kwart cirkelboog en behoudt soms
slechts een stijve krul, de vazen worden alleen gehandhaafd aan de aanzetten

van het dak, soms verschijnt een tweede driehoek boven het middenvenster van het eerste verdiep, de gevel is nu bijna volledig vlak.

Het Fransche dak, dat reeds sporadisch verscheen op het einde der 17e Eeuw, dringt meer en meer door en wordt algemeen.

Na de eerste helft van de 18e Eeuw zal de topgevel volledig verdwijnen, de as van het dak loopt nu evenwijdig met de straat, de versiering is uitgesproken Lodewijk XV of Lodewijk XVI, karakteristiek zijn namelijk de gesmede balconleuning.

Nu komt de periode van het patriciërshuis, het hotel, dat bijna alle gewestelijke en zelfs Vlaamsche karaktertrekken zal verliezen.

NOTEN

(1) Zie bv.: Pand der abdij van St. Pieters te Gent. (Laat-Gotisch herbouwd 1592). (M. DERUELLE *De St. Pietersabdij te Gent* - Vyncke 1933)- Ontwerp voor den toren van St. Michielskerk door L.Cruyl (laat-Gotisch 1662)

(2) 1519. Het kapittel van den Dom te Utrecht zit verlegen met het hekwerk dat in zuivere Renaissance gewenscht is. Zie BIERENS DE HAAN. *Het Houtsnijwerk in Nederland tijdens de Gothiek en de Renaissance*. Den Haag. Nijhoff 1921. blz.106.

(3) 1528-29. Blondeel wordt met zijn teekeningen en modellen der schouw van het Brugsche Vrije gezonden bij Meester Jan l'artiste (Mabuse) om zijne meening erover te kennen. *Belgische Kunstdenkmäler*, Munchen 1923. II. blz. 11.

(4) Zie M. DERUELLE. *De St. Pietersabdij te Gent* blz. 42 en fig. 9.

(5) Zie Idem blz. 94 en fig. 26, 27, 28, 29, 30.

(5a) *Archief De Fonteyne*. Landjuweel 1539

(6) Zie. L. MINARD-VAN HOOREBEKE. *Description de Méreaux et autres objets anciens des Gildes et Corps de Métiers*. Gand. 1877. I. blz. 252

(6a) *Idem*. I. blz. 306-307.

(7) *Stadsarchief*. 1540. 108 bis 31.

(8) Zie SIDNEY JONES. *Vieilles Maisons Hollandaises*. STUDIO. Lente 1913, blz. 35, 103.

(9) Deze verkoop bracht 1844 pond op. Zie *Rekeningen der Stad Gent* 1582, f° LX.

(10) Zie A. HEINS: *Une vue de Gand peinte par Hubert van Eyck*. N. Heins 1907, fig. recht-over blz. 9, 3e huis links.

(11) Architect: Quellinus de Jonge. Beeldhouwer J.B. van Heldenberg. 1690

(12) Zie *Stadsarchief*. Dossier Steenstraat.

Dr. Marcel I. J. DERUELLE